

JAKAB-BENKE NÁNDOR

A MOZIBAN MINDIG ESTE VAN

Az erdélyi filmfesztiválokról

Igazi nemzetközi sikersztori csak egy van, de a teljes képet megannyi érdekes kezdeményezés tarkítja.

Mint mindenhol, ahol az előző rezsim bukása után elkezdett haldokolni a mozihálózat, de a keményvonalas filmszeretők nem akarnak lemondani a nagy sötét terem varázsáról, a kilencvenes években Romániában is megjelentek a filmfesztiválok. Filmfesztiválok régóta léteznek a világban (a legrégebbi, a velencei tavaly ünnepelte 80. születésnapját, de lassan a cannes-i is 65 éves lesz), s jobb helyen „mindössze” annyi a szerepük, hogy összegyűjtsék a legjobbakat, legszebbeket és legtehetségesebbeket, díjazzák őket, vért pumpáljanak a nemzetközi filmes piacba. Kevésbé jó helyen sokkal elementárisabb szerepük van: megpróbálják életben tartani a moziás kultúráját, amelynek tájainkon nem nagyon kedvezett a huszadik század vége. Az előző rendszerben ugyan „élt és virágzott” a mozikultúra Romániában is, a forradalom után viszont a mozihálózat egységes koncepció hiányában és a most már egész nap nézhető televízióműsor miatt elkezdett összeomlani. Hiába jöttek át a határon végre-valahára a legfrissebb nyugati filmek, az embereket hirtelen jobban kezdte érdekelni a színes tévé által nyújtott kényelem: nem számított, ha régebbi filmeket vetített, hiszen jócskán volt, amit bepótolni. A döntő csapást aztán a széles sávú internet és a kalózkodás elterjedése jelentette, a mozik egymás után kezdtek bezárni vagy átalakulni a kilencvenes évek végétől kezdve, így maradt például egész Székelyföld mozgóképszínház nélkül. A mozik csak a nagyobb városokban tudtak túlélni, de ott is csupán írmagja maradt a korábbi kínálatnak: Kolozsvárott a kétezres évek közepére a valamikori kiterjedt háló-

zathból három filmszínház maradt meg, s az is nyögvenyelősen működött (bőven volt rá példa, hogy a Győzelem/Victoria mozi időnként üzleti szemináriumoknak és másféléknek adták bérbe filmvetítés helyett, a volt Köztársaság/Republica moziban kínai bővlik között turkálhatott a nagyjéremű).

Ebben a hatalmas ūrben nőtt fel egy generáció, amely igényt tartott a klasszikus értelemben vett mozizásra, fontosnak tartotta, hogy az egyre szűkülő filmkínálatot kibővítsék másféle alkotásokkal is, életben akarta tartani a film kultúráját. Ha nem is gombamód, de megjelentek és szaporodni kezdtek a különböző filmes megnyilvánulások. Az egyik legrégebbi ezek közül a szebeni Astra Film Fest (AFF), amely 1993 óta kisebb-nagyobb kihagyásokkal (idén lesz a tizenharmadik) ősszel rendezi meg dokumentumfilm-fesztiválját. Az antropológiai filmszemleként is emlegetett fesztivál Nagyszeben egyik meghatározó kulturális eseményévé nőtte ki magát, miközben jellegét, identitását meg tudta őrizni. Jelen sorok írója nem tudja megítélni, hogy az Astrának mekkora szerepe lehetett a város 2007-es Európai Kulturális Főváros státusának elnyerésében, de tény, hogy 2009-ben az Európai Unió Media Desk programjával az Astra jelentős elismerést (és pénzüsszeget) kapott, több száz európai fesztivál közül választották be a nyertes negyvenháromba, mindössze három másik dok-filmes szemle mellé.¹ Az Astra a mai napig a térség meghatározó fesztiválja maradt, ha a szélesvásznú forgalmazás által amúgy mellőzött műfajról, a dokumentumfilm seregszemléiről van szó.

Egy másik transzszilván veterán a marosvásárhelyi Alter-Native. A szintén nemzetközi státusú fesztivál ugyancsak 1993-ban indult, és töretlenül működik, idén rendezik meg huszadik alkalommal. A kizárólag rövid – ezen belül fikciós, dokumentum- vagy animációs – filmeket versenyztető fesztiválnak sikerült megőriznie magyar jellegét is: a szervező azóta is a Maros megyei Madisz,² valamint minden évben bemutatnak járulékos műsorként friss magyar játékfilmeket. A fesztiválnak minden évben van egy partnerországa is, amelyet különös figyelemmel tüntetnek ki: az adott ország filmjei mellett kulturális programokat is elhoznak Marosvásárhelyre, például egyik évben meg lehetett tekinteni a legendás lengyel moziplakát-kínálatból is egy szemelvényt. A vetítéseket koncertek és bulik egészítik ki, s talán nem túlzás azt mondani, hogy az erdélyi filmes oktatás megjelenése előtt (és annak kezdeteinél) az Alter-Native fontos szerepet játszott a magyar „szakma” egy helyre terelésében: a Kultúrpalota folyosóin lezajlott találkozásoknak talán ugyanakkora, ha nem nagyobb szerepe volt, mint maguknak a rövidfilmes blokkoknak.

Ígéretesen indult, napjainkra azonban haldokolni kezdett egy másik, kizárólag dokumentumfilmekkel foglalkozó fesztivál, a Film.dok. Sepsiszentgyörgyön szervezték meg először 2004-ben,³ majd 2006-tól Csíkszeredába költözött, román és magyar dokumentumfilmek kis szemléje volt. Kárpát-medencei témák és alkotók otthona lehetett volna a fesztivál, amely Székelyföldet is feltehetette volna a fesztiváltérképre: a szervezők hosszú távon szeretnék volna bővíteni a kört nemzetközi filmek bevonásával, ehelyett viszont megfelelő anyagiak hiányában a Film.dok előbb kihagyott egy évet, aztán tavaly már csak „retró” napokra futotta, verseny nélkül, régebbi kiadások filmjei közül válogatott alkotásokkal,⁴ idei kiadásáról egyelőre még semmit sem tudni. Hasonló jellegű, egyszeri próbálkozás volt az ugyancsak Szentgyörgyön elkezdett Szenzor nevű fesztivál 2000-ben.⁵ A magát román–magyar filmszemleként definiáló, műfajokon átívelő rendezvényt egyetlenegyszer sikerült megrendeznie az Új Budapest Filmstúdióinak, de finanszírozás szempontjából – ha nem is rossz helyen, de – rossz időben serkent kezdeményezésnek bizonyult az amúgy nagyszerű ötlet. Hasonlóan eredeti, de kérészéletű ötlet volt a gergyószárhegyi Muuuvi filmfesztivál. Eleinte nem versenyfesztiválnak indult, hanem inkább csak szemlének, amely a „legeredetibb filmes karaktert” kereste, és – székely furfanggal – Vértében-díjjal⁶ ju-

talmazta. A később a rövidfilmes versenyre ráerősítő, nemzetközivé váló, más művészetek felé egyre inkább nyitó fesztivál ötödik, utolsó kiadása 2008-ban volt, de a fiatal szervező-igazgató Selyem András tragikus halála a Muuuví végét is jelentette.

A RADEF⁷-mozihálózat teljes szétesését és az anyagi viszontagságokat azonban néhányan túlélték: egyik ilyen a kolozsvári Filmtettfeszt, amelyik a Transzit-házban indult, de jó pár éve az idejekorán „megmentett” Győzelem/Victoria moziban⁸ szervezik. A 2001-ben indult, verseny nélküli szemle a *Filmtett* folyóirat kezdeményezésére született, első születésnapjukat ünnepeleendő. A minden ősszel megrendezett fesztiválon az illető év legjobb magyar filmjeiből lehet válogatást látni – az alkotásokat a 2008 óta csak online formában létező, portálként működő lap szerkesztői szemlézik a Magyar Filmszemle programjából (kérdés, hogy idén lesz-e vetíteni való, ugyanis indulása óta először nem szerveztek filmszemlét Budapesten). A Filmtettfeszt – jellegének és küldetésének kidomborítása végett – 2010-től a Magyar Filmnapok „alcímét” is felvette, sőt 2011 óta terjeszkedni is tud más erdélyi városokba: tavaly a többnapos kolozsvári program mellett Nagyváradon, Székelyudvarhelyen és Nagyszebenben is lehetett egy-egy napig magyar filmeket nézni,⁹ idéntől a tervek szerint még több székelyföldi városban lehet majd mozizni. Ugyancsak tavalytól adják át a Sárga Csikó Díjat olyan külföldi szakembereknek, akik az erdélyi (magyar) film érdekében dolgoztak. A díj neve nem véletlen: idén lesz százéves a *Sárga csikó* című film, ami egyúttal az erdélyi filmkészítés századik évét is jelenti, s a Filmtettfeszt olyan értelemben kakukktojás, hogy a múlt felé is szívesen kacsingat. Így térhetett vissza zongorakísérettel Kolozsvárra *Az utolsó éjszaka* című, elveszettnek hitt Janovics-film és más kolozsvári némafilmek. A Filmtettfeszt a múlt mellett a jövőt is fontosnak tartja: rendre teret biztosít fiatal, amatőr és diákfilmes alkotásoknak is.

Ugyancsak kolozsvári kezdeményezés és ugyancsak a fiataloké, de teljesen más jellegű és célú a FfeST Nemzetközi Diákfilmfesztivál. A kincses városban az ezredforduló után lassan beindult a hatalmas úrt betöltő mozgóképes oktatás: a Sapientia 2003-ban, a BBTE-n 2004-ben, a képzőművészeti (UAD – Universitatea de Arte și Design) pedig már a rendszerváltás után rövidesen indult filmes jellegű művészeti képzés. A 2006 óta létező, a három felsőoktatási intézmény által létrehozott FfeST kifejezetten diákoknak és diákokról szóló fesztiválján a még tanuló vagy frissen végzett alkotók mutatkozhatnak be, mérkőzhetnek meg, és akár dobbanthatnak. Szintén helyi kezdeményezés és szintén javarészt diákok köré szerveződik a nagyváradi MAFF¹⁰ (Metrion Animációs Filmfesztivál), amely az azonos nevű egyesület jóvoltából vetítéssorozatként indult az Animáció Világnapja (október 28.) alkalmából. A finanszírozási problémák viszont a MAFF-ra is rányomták bélyegüket: az épphogy csak beindult animációs versenyt (bizonyos tematikára kellett filmeckét készíteniük az alkotóknak, mint pl. Európa elrablása) tavaly már nem sikerült meghirdetni csak egy háromnapos „mikrofesztivált”, „instant filmélménnyel”.

Nem par excellence erdélyi fesztiválok ugyan, de globalizálódó korunkban egyre több nemzetközi vagy bukaresti filmes megmozdulásnak van már egyes erdélyi városokban „nyúlánya”. A Très Courts („nagyon rövid”) nevű francia fesztivál például 1991 óta létezik, és kifejezetten a nagyon rövid – háromperces vagy rövidebb – filmekért jött létre, s a világon többfelé tart szimultán módon vetítéseket. Érdekeség, hogy a romániai, magyarországi, szlovákiai és moldovai kiadások szervezéséért és a romániai versenyprogram összeállításáért egyaránt a kolozsvári Francia Intézet felel, immár 7. alkalommal, így aztán Kolozsvártól Aradig és Bsztercétől Brassóig Erdély-szerte lehet követni az XXS-filmek versenyét: évente több mint húsz városban mutathatják meg tehetségüket a hazai rövidfilmek. Hasonló kívülről jövő kezdeményezés eredménye az Anim’est is, amely egy nemzetközi animációs fesztivál,

és 2006 óta létezik Bukarestben. Alig egy évre volt szükség, s a fesztivál második, 2007-es kiadásától kezdve már Kolozsváron is követhető a program egy része, sőt most már Nagyváradon is megnézhető utólag a „best of”. A több helyszínre való terjeszkedés, illetve utólagos válogatások bemutatása amúgy általános „tünetnek” is tekinthető, a legkisebttől a legnagyobbig szinte mindegyik fesztiválra jellemző. A már említett Astra is szervez dokfilmes karavánokat országszerte, de a TIFF is „expansionista” politikát folytat, amint a továbbiakban látni fogjuk.

A One World Film Festival is hasonlóképpen érkezett Erdélybe: az 1991-ben Prágából, Václav Havel védnökségével indult, UNESCO által is számon tartott emberi jogi fesztiválon olyan szekciók találhatóak, mint *Online forradalmak*, *Fiatalok és öregek jogai*, *Útlevelek*, *Munka és fizetés* stb. Tavaly szervezték meg ötödszörré Bukarestben, de 2011 óta Szebenben, Marosvásárhelyen, Brassóban, Temesváron, Csík-szeredában és Kolozsváron is követhető a program. Apropos emberi jogok: Kolozsvár egyik üdítő színfoltja a már lassan szintén felnőtt korúvá érő Gay-filmek Estéi (Serile Filmului Gay / SFG). A 2004 óta létező fesztivál kizárólag az LGBT (magyarul LMBT: leszbikusok, melegek, biszexuálisok és transzneműek) tematikával foglalkozik, s az egyetlen ilyen fesztivál az országban. Díjakat osztanak a legjobb filmeknek, a más-ság elfogadásával kapcsolatos rendezvényeket tartanak, és a többi fesztiválhoz hasonlóan az SFG-nek is van karavánja: az egyhetes program után útra indulnak, és bemutatják a filmeket máshol is országszerte.

Az eddig felsorolt fesztiválok szépek és jók a maguk nemében, de nemzetközi renoméra egyetlen erdélyi megmozdulás tett szert: a TIFF, azaz a Transilvania Nemzetközi Filmfesztivál. 2002-ben indult, és az első klasszikus értelemben vett nagyjátékfilmes versenyfesztivál az országban, az egyetlen, amely a FIAPF (Fédération Internationale des Associations de Producteurs de Films – Filmproducerek Nemzetközi Szövetsége) által akkreditált rendezvény,¹¹ immár 2011 februárja óta.

A fesztivál története klasszikus sikersztóri: pár lelkes fiatal (pontosabban a kolozsvári Tudor Giurgiu és a tulceai Mihai Chirilov) az akkor még Funar dominálta városban álmodott egy merészet, és levetített mintegy harminc filmet. A városvezetés és a szponzorok valamiért ráéreztek, hogy ez fontos vállalkozás, így aztán a TIFF évről évre terebélyesedett: egyre illusztrisabb külföldi vendégeket hívott meg, egyre több országból érkezett egyre több film, egyre feszesebb lett a szervezés, és egyre hangsúlyosabbak lettek a díjak. A legjobb ötlet talán az volt, hogy csak fiatal rendezők (első- vagy másodfilmesek) versenyezhetnek a Transilvania Tróféáért. Így aztán a TIFF már indulása óta a fiatalokra koncentrált – alkotóit és közönségét egyaránt tekintve –, és története összefonódott egy, az ország kereteiből azóta jócskán kilépett másik sikersztorival, az úgynevezett Román Újhullámmal.¹² A fesztiválon ugyanis nemzetközi jellege ellenére – vagy épp azért – minden évben két-három nap a román filmekről szól. Ezen a budapesti filmszemlének megfelelően kezdte pályafutását Cristi Puiu, Cristian Mungiu, Corneliu Porumboiu és a többi fiatal filmes, akik azóta megjárták a legrangosabb fesztiválokat, megnyerték a legértékesebb díjakat (*Aranypálma a 4 hónap, 3 hét, 2 napnak* stb.), és a nemzetközi közvélemény szép lassan – egyetlen tematikai-stilisztikai csoportba foglalva – újhullámként kezdte őket azonosítani.

A TIFF azonban nemcsak a román filmekről szól: minden évben fenntartanak egy napot a tizből a magyar filmeknek is, ami a gesztus értékén kívül is fontos tény: nemcsak a város magyar lakosságának szól a pár beválogatott magyar film (akiknek amúgy is van Filmtettfeszt és más vetítéssorozatuk), hanem éppen azoknak, akik amúgy nem látnának magyar filmet. Sok merész ötlet volt a TIFF-en annak tíz éve alatt, ezek közül egyesek beváltak (szabadtéri vetítések), mások kevésbé (autós mozi), mások pedig azt mutatják, hogy a fesztivál lassan olyan emblemátikus része lesz

a város kultúrájának, hogy akár egyenesen médiafranchise-nak is nevezhetjük: mára már van egész évben nyitott TIFF-ház, filmkaraván, amivel az egész országot járják, kihelyezett vetítések Szebenben és Bukarestben, évközben is szervezett vetítés-sorozatok, sőt egy új, másik nemzetközi versenyfesztivált is sikerült pár éve (2006 óta) a világra hozniuk a városban, a különálló, de sok szempontból a TIFF-re hajazó Comedy Clujt,¹³ aminek a koncepciója kicsit még mindig homályos (saját bevallásuk szerint vígjátékokat vetítenek és versenyeztetnek, ám ez a jelleg nem mindig érződik), de igyekeznek; s egészen friss vállalkozásuk a Berethalmon megrendezett horrorfilmes miniszemle, a Luna Plină (Telehold)¹⁴ is.

Marad a kérdés: mi történt a mozis kultúrával Erdélyben azóta? Köszöni szépen, időnként megvan, időnként meg nem. Noha a TIFF pár éve elkezdett a kolozsvári plázamozikban is vetíteni (nem is kis sikerrel), az év többi 355 napján a fesztivál kínálatához hasonló független, kísérleti, európai vagy egyszerűen csak művészfilmek még mindig nehezen találják meg közönségüket. Olyan filmekre, amelyeken a TIFF idején hatalmas sorok kígyóznak, év közben látszólag a kutya sem kíváncsi, és az egy hetet is alig tudják kihúzni a moziműsorban (így járt az idén Oscarra jelölt Michael Haneke-film, az *Amour* is). A látszólag ellentmondásos helyzetet csak úgy lehet magyarázni, hogy az embereket a fesztiválban is a fesztivál érdekli igazán, nem a filmek. A hangulat, a többi fesztiválozó, a verseny, a járulékos programok (alig van mára fesztivál zenei program, fotókiállítás vagy legalább egy workshop/masterclass nélkül): az, hogy részese lehet valami különlegesnek. A román újhullám tündökölt a TIFF-en és a nagyvilágban, a mozipénztárnál viszont csúfosan alulmarad a hollywoodi eszképzizmus termékeivel vívott csatákban.¹⁵ Az alkotók pedig – legyenek azok „sapis” diákok vagy sokadik filmjüknél tartó újhullámosok – lassan, apránként tovább készítik filmjeiket, amiket ezek szerint csak fesztiválokon lehet igazán bemutatni. Hát ha ez kell, akkor szervezzünk nekik fesztivált!

■ JEGYZETEK

1. <http://www.astrafilm.ro/despre-aff.aspx>
2. <http://www.madisz.ro/hu/>
3. <http://www.filmnett.ro/cikk/2168/film-dok-dokumentumfilm-fesztival-sepsiszentgyorgy-2004-marcius-16-21>
4. <http://www.magyarhirnap.hu/hataron-tul/filmdok-dokumentumfilm-fesztival-csikszeredaban>
5. <http://www.filmnett.ro/cikk/1531/szenzor-magyar-roman-filmszemle-sepsiszentgyorgy>
6. <http://muuvi.wordpress.com/press/>
7. Regia Autonomă de Exploatare a Filmelor, azaz a régi rendszerből maradt román filmelosztó központ.
8. A Győzelem mozit egy kis független vállalkozás működtette tavalyelőttig.
9. <http://www.filmnett.ro/feszt>
10. http://metriongroup.ro/hun/index.php?option=com_content&view=article&id=13&Itemid=5&lang=en
11. Nem árt pontosítani a terminológiát: a köztudatban elterjedt „A-kategóriás fesztivál” kifejezés téves. Az FIAPF által akkreditált fesztiválok (a mintegy negyven legfontosabb fesztivál) között nincs ilyen jellegű rangsorolás.
12. <http://www.filmnett.ro/cikk/1617/a-transilvania-nemzetkozi-filmfesztival-kulfoldi-szemmel>
13. <http://comedycluj.ro/festival/despre-festival/>
14. <http://lunaplinafestival.ro/>
15. <http://www.filmnett.ro/cikk/3279/arany-medve-6-34-pont>